

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



Copyright © Ravza Yayınları, 2023

*Eserin tüm hakları Ravza Yayınları'na aittir.
İzinsiz tamamı veya bir kısmı hiçbir ortamda
kopyalanamaz. Kaynak göstermek
şartıyla alıntı yapılabilir.*

**Şİİ-İMÂMÎ TEFSİR MUKADDİMELERİ
(Kummi ve Tıbyân Tefsirleri Örneği)**

Sabahattin GÜMÜŞ

Genel Yayın Yönetmeni
Ömer Faruk Kasadar

Kapak
Yunus Karaaslan

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

Sertifika No
43988

ISBN
978-605-72794-6-0

Basım Yeri ve yılı
Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık
Kale İş Merkezi No: 51-52
Davutpaşa / İstanbul
Tel: 0212 481 94 11

1. Baskı: Ocak 2023

Ravza Akademi, Ravza Yayınları'nın tescilli markasıdır.

RAVZA YAYINLARI

Dervişali Mah. Draman Cad. No: 3/A
Fatih / İstanbul

Tel: (0212) 909 41 52
Fax: (0212) 514 27 31

www.ravzakitap.com
ravzasiparis@hotmail.com

Œİİ-İMÂMÎ TEFSİR MUKADDİMELERİ

(KUMMÎ VE TİBYÂN TEFSİRLERİ ÖRNEĞİ)



Sabahattin GÜMÜŒ

Sabahattin Gümüş

Siirtli anne babanın çocuğu olarak Ağrı'nın Patnos ilçesinde doğdu. İlkokulu burada bitirdi. Ortaokulu İstanbul'da liseyi Eskişehir'de okudu. Bu yıllarda hafızlık eğitimini bitirip özel kurslarda İslami ilimlerde eğitim gördü. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2014 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalına araştırma görevlisi olarak atandı. "Ana Konuları Ekseninde Ahkâf Suresi'nin Tefsiri" adlı çalışmasıyla 2015 yılında yüksek lisansını, 2020 yılında da "İsnâaşeriyye Tefsir Geleneğinde İmâmetle İlişkilendirilen Âyetlerin Ahbârî ve Usûlî Yorumu" isimli teziyle doktorasını tamamladı. Hâlihazırda İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında Doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Zira hizmet yerim değişti. Arapça ve Farsça bilmektedir. Evlidir.

İÇİNDEKİLER



ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

Kummi'nin Tefsir Mukaddimesi

1.1. Nâsîh ve Mensûh Ayetler	32
1.2. Muhkem Ayetler	34
1.3. Müteşâbih Ayetler	35
1.4. Lafzı Umum Manası Husus İfade Eden Ayetler	36
1.5. Lafzı Husus Manası Umum İfade Eden Ayetler	36
1.6. Kendisinde Takdim (Öne Alma) ve Te'hir (Sonraya Bırakma) Yapılan Ayetler	37
1.7. Munkatı' ve Mâ'tûf Ayetler	38
1.8. Bir Harfin Başka Bir Harf Yerine Kullanıldığı Ayetler	40
1.9. Allah'ın İndirdiğinin Hilâfına Olan Ayetler/Vahyedilen Biçime Ters Düşen Ayetler	41
1.10. Muharref Ayetler	43
1.11. Çoğul Lafzın Kullanılıp Onunla Tekil Anlamın Amaçlandığı Ayetler	44
1.12. Tekil Lafzın Kullanılıp Onunla Çoğul Anlamın Amaçlandığı Ayetler	45
1.13. Mâzi Kipin Geleceği İfade Eden Muzâri Kipi Yerine Kullanıldığı Ayetler	45
1.14. Bir Kısmı Bir Surede İken Devamı Başka Surede Bulunan Ayetler	46
1.15. Bir Yarısı Nesh Edilip Diğer Yarısı Nesh Edilmeyen Ayetler	48
1.16. Te'vili Tenzilinde Olan Ayetler	49
1.17. Te'vili Tenzili ile Beraber Olan Ayetler	50
1.18. Te'vili Tenzilinden Önce Olan Ayetler	51
1.19. Te'vili Tenzilinden Sonra Olan Ayetler	52

1.20. Aynı Lafzın Farklı Anlamalarda Kullanıldığı Ayetler	54
1.21. Azimetten Sonra Ruhsat İfade Eden Ayetler	54
1.22. Kişiyi Muhayyerlik Tanındığını İfade Eden Ruhsat Ayetleri	55
1.23. Bâtında Benimsenmemesi Şartıyla Eylemlerin Yapılmasına Zâhirde Ruhsat Veren Ayetler	56
1.24. Haber Cümlelerinden Oluşup Bir Topluluğun Sözlere Olarak Aktarılan Ayetler	57
1.25. Hitabın Allah Resulü'ne (s.a.s.) Yönelip Ümmetin Amaçlandığı Ayetler	58
1.26. Hitabın Bir Topluluğa Yönelip Başka Bir Topluluğun Amaçlandığı Ayetler	58
1.27. Zındıkların İddiasını Çürüten Ayetler	59
1.28. Seneviyye'nin İddiasını Çürüten Ayetler	60
1.29. Putperestlerin İddiasını Çürüten Ayetler	61
1.30. Dehriyye'nin İddiasını Çürüten Ayetler	62
1.31. Kabirde Sepap ve Azabın Varlığını Reddedenlerin İddiasını Çürüten Ayetler	64
1.32. İsrâ Ve Mi'racı İnkâr Edenlerin İddiasını Çürüten Ayetler	66
1.33. Rü'yeti İnkâr Edenlerin İddialarını Çürüten Ayetler	66
1.34. Cennet ve Cehennemın Yaratıldığını İnkâr Edenlerin İddiasını Çürüten Ayetler	67
1.35. Mücbire'nin İddiasını Çürüten Ayetler	70
1.36. Mu'tezile'nin İddiasını Çürüten Ayetler	72
1.37. Rec'atı İnkâr Edenlerin İddiasını Çürüten Ayetler	74
1.38. Allah'ın Kendisini Nitelemediği Sıfatları Ona Nispet Etmenin Çâiz Olmadığını Bildiren Ayetler	76
1.39. Tergîb Ayetleri	77
1.40. Terhîb Ayetleri	78
1.41. Önceki Ümmetlerin Kıssaları ve Haberlerinin Anlatıldığı Ayetler	78

İKİNCİ BÖLÜM

Tûsî'nin Tefsir Mukaddimesi

2.1. Fasil: Kur'anın Tefsirine Başlamadan Önce Bilinmesi Gereken Bilgiler ...	85
2.1.1. [Kur'anın Tahriki Meselesi]	86
2.1.2. [Kur'anın Ulema Tarafından Tefsir Edilip Edilemeyeceği Meselesi] ..	88
2.1.3. [Te'vilin Bağlayıcılığı ve Şartları]	92

2.1.4. [Kıraatler Meselesi].....	94
2.1.5. [Ayetlerde Zâhir-Bâtın Meselesi].....	98
2.1.6. [Kur'an'da Muhkem, Müteşâbih, Has ve 'Âm].....	99
2.1.7. [Kur'an'ın Tamamının Muhkem Olmamasının Hikmeti].....	101
2.1.8. [Kur'an'ın Muhkem veya Müteşâbih Olmasının Anlamı].....	102
2.1.9. [Kur'an'da Nâsîh-Mensûh ve Neshin Kısımları].....	104
2.1.10. [Kur'an'da Tekrar].....	109
2.2. Fasil: Kur'an'ın İsimleri, Sure ve Ayet Kelimelerinin Kavramsal Çerçevesi [ve Sure Çeşitleri].....	115
2.2.1. Sure.....	118
2.2.2. Ayet.....	119
2.2.3. [Sure Çeşitleri].....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kummî ve Tibyân Tefsirleri Özelinde

Ahbârî ve Usûlî Tefsir Mukaddimesi Karşılaştırması

3.1. Kummî ve Tibyân Tefsirlerinin Telifine Dair.....	125
3.2. Kur'an'ın İsimleri ve Sure Temelinde Taksimi.....	132
3.3. Kur'an Metninin Mevsûkiyeti ve Kıraatler.....	137
3.4. Kur'an'da Dilsel İfadeler ve Üslup Şekilleri.....	145
3.5. Kur'an'da Nesh.....	153
3.6. Tenzil-Te'vil Zâhir-Bâtın ve Muhkem-Müteşâbih Kavramları Üzerinden Ayetleri Anlamanın Kapsamı.....	161
3.7. İnançla İlgili Meselelere Ayetlerden Delil Gösterme.....	174
SONUÇ.....	184
KAYNAKÇA.....	188

ÖN SÖZ

İslam telif geleneğinde eserlerin başında yer alan mukaddimelere ayrılan bilgilerin gelişigüzel ele alınmadığı bilinmektedir. Bu gelenekten gelen müellifler, kaleme aldıkları eserlerin alanına ilişkin önemli gördükleri ve dikkat çekmek istedikleri bilgileri, okurlarına buralarda paylaşmaktadırlar. Bu bilgiler, mukaddimelerden sonraki kısımların doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına da yardımcı olabilmektedir. Mukaddimelerdeki bilgilerin zaman zaman akademik çalışmalara konu olması bundandır.

Bu çalışmada İmâmiyye/İsnâaşeriyye/Ca'feriyye mezhebinin tefsir literatüründe önemli bir yere sahip olan Ali b. İbrahim el-Kummî'ye (307/919'da hayatta) nispetiyle şöhret bulmuş *Tefsirü'l-Kummî*'nin başındaki mukaddime ile Şeyhuttâife Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin (ö.460/1067) *et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'ân* isimli eserinde yer alan mukaddime ele alınmıştır. İçerdikleri bilginin tamamını okuyucuya sunmak adına iki mukaddime Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Mukaddimelerde işlenen ortak konular mukayese edilmiştir. Bu durum, çalışmanın karşılaştırma yönünü oluşturmaktadır. Bu yönüyle el-Kummî'nin bu mezhebin Ahbârî düşünce ekolüne, et-Tûsî'nin de bu mezhebin diğer ekolü olan Usûlîliğe müntesip olması bakımından -iki mukaddime ölçeğinde- ilgili



mezhebin Kur'an kültürü ve tefsir perspektifine ilişkin kendi içerisindeki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. İki ekolün Kur'an kültürü ve tefsir perspektifi açısından her yönüyle ihtilafa düşmediği gerçeğinden hareketle, mukaddimelerde işlenen ortak konulara dair mukayesenin, ilgili açıdan Ahbârlilik-Usûlîlik farklılaşmasını açığa çıkardığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla çalışmanın, bu yönüyle İmâmiyye mezhebiyle ilgili yapılan akademik çalışmalara katkıda bulunması beklenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci ve ikinci bölümler iki mukaddimenin tercümesine ayrılmış, üçüncü bölümde mukaddimelerde yer alan bilgiler değerlendirilmiş ve ortak konular iki düşünde ekolü açısından karşılaştırılmıştır.

Kummî mukaddimesinin tercümesinde tahkik ve basımı Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât (Kum: 1428/2007) aracılığıyla neşre hazırlanan nüsha temel olarak alınmıştır. Ancak ihtiyaca binaen Seyyid Tayyib el-Müsevî'nin tashihiyle Müessesetü Dârü'l-Kütüb (Kum: 3. Basım, 1404/1983) tarafından basılan ve Muhammed Bâkır el-Muvahhid'in başkanlığında Müessesetü'l-İmâm el-Mehdî (Kum: 1435/2014) aracılığıyla tahkikli neşri yapılan iki nüshaya da müracaat edilmiştir. Bunlara işaret etmek amaçlandığında sırasıyla "Kummî II. nüsha" ve "Kummî III. nüsha" ifadeleri kullanılmıştır. *Tefsîr-ü'l-Kummî*'den yapılan nakiller için kullanılan nüsha, tercümede temel alınan nüshadır.

Tibyân mukaddimesinin tercümesi için ise Müessesetü Âli'l-Beyt li İhyâit-Türâs (Kum, 1431/2010) tarafından basılan nüsha temel olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber gerekli görüldüğünde Ahmed Habib Kasîr'in tahkikiyle Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât (Beyrut, 1434/2013) tarafından



basılan nüshaya da başvurulmuş ve bu, dipnotta “Tibyân II. nüsha” şeklinde gösterilmiştir. Tibyân tefsirinden alıntı yapıldığında bunu göstermek için tercih, birinci nüshadan yana kullanılmıştır.

Tercüme yapılırken mukaddimelerde karşılığı olmayan ancak okumada kolaylık sağlayacağı düşünülen kelime ve ifadeler gerek alt başlık gerekse metnin bir parçası olarak eklenmiş ve bu, köşeli parantezle belirtilmiştir. İçindekiler kısmında köşeli parantez içerisinde bulunan ifadeler de bunu göstermektedir. Mukaddimelerde ismi geçen zevatın ölüm tarihlerine tercüme metinlerde yer verilmiş ve mukaddimelerdeki ayetlerin hangi surede geçtiklerine, dipnotta işaret edilmiştir. Diğer taraftan gerekli görülen yerler için dipnotta açıklamalar yapılmıştır. Mukaddimelerdeki “sallallâhu aleyhi ve sellem” ifâdesi, (s.a.s.); “aleyhimüsselâm” ve “aleyhisselâm” ifâdeleri de (a.s.) şeklinde kısaltılmıştır.

Çalışmamı okuyarak kıymetli görüşleriyle katkı sunan değerli dostum Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Çelik Bey’e müteşekkirim.

Sabahattin GÜMÜŞ

07 Mayıs 2022 / İstanbul

GİRİŞ

Bir terim olarak mukaddime, asıl konulara başlamadan önce ehemmiyetine binaen eserin başında okuyucunun dikkatine sunulan ön bilgilerdir, şeklinde tanımlanabilir.¹ Klasik kaynaklarda mukaddimenin ikiye ayrıldığı görülür. Günümüzde “ön söz”e tekabül eden ve “mukaddimetü’l-kitâb” şeklinde ifade edilen birinci kısımda eserin adı, telif nedeni, konusu, önemi, amacı, kime ithaf edildiği, öne çıkan bölümleri, yazımında takip edilen metot ve karşılaşılan zorluklardan bahsedilir. “Mukaddimetü’l-‘ilm” diye zikredilen ve bugün “giriş” olarak değerlendirilen diğer kısımda ise telifin ait olduğu ilim dalının tanımı, konusu ve faydası gibi temel bilgilere yer verilir.² Bu yönüyle mukaddimedeki bilgilerin, telifteki asıl konulara bir temel ve esas teşkil ettiği söylenebilir.

Mukaddime yerinde başka kavramlar da kullanılmıştır. Medhal, dîbâce, tavyie ve hutbe bunların bazısıdır.³

1 Mukaddime için yapılan başka tanımlar için bkz. Sa’düddin et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, 3. baskı, thk. Abdülhamid Hindâvî, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2013, s. 138; Seyyid Şerif el-Cürcânî, **Mu’cemu’t-Ta’rifât**, thk. Muhammed Siddîk el-Minşâvî, Kahire, Dârü’l-Fadîle, t.y., s. 190; Ebü’l-Bekâ el-Kefevî, **el-Külliyât**, 2. baskı, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1998, s. 1683; Muhammed Ali et-Tehânevî, **Mevsû’atü Keşşâfî Istilâhâtî’l-Fünûn ve’l-‘Ulûm**, thk. Ali Dehrûc, Beyrut, Mektebetü Lübnân, 1996, s. 1630-1631.

2 İsmail Durmuş, “Mukaddime”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXI, 115.

3 **A.m.**, XXXI, 115.



Mukaddimelerin baş tarafının besmele, hamdele ve salveleden oluşmasına önem verilir.

Telif geleneğinde tefsir eserlerinin başında yer alan mukaddimelerin başlangıç tarihi erken dönemlere gider. Kimi araştırmacılar, Abdurrezzak es-San‘ânî’ye (ö.211/826) ait tefsirdeki mukaddimeyi,⁴ kimisi de Mukâtil⁵ Tefsiri’nin başında yer alan mukaddimeyi tefsir alanında günümüze ulaşan ilk mukaddime sayarlar.⁶ Bu mukaddimelerin her birisi birkaç sayfadan ibaret olup içerdiği bilgiler, o dönemin bilgi aktarma geleneğine uygun olarak isnad zinciriyle paylaşılmıştır.⁷

Tefsir mukaddimelerini tarihi süreç içinde muhteva bakımından irdeleyen bir çalışma, onları iki kategoride değerlendirebilir. Birinci kategoride Kur’an’ın yüceliği ve yazımına başlanan tefsirin telif sebebine dair bilgi veren, ancak takip edilen yorum metodunun belirtilmediği çok kısa mukaddimeler bulunur. Diğer grup ise yukarıdaki bilgilerin yanı sıra Kur’an ilimleri ve Kur’an tarihi ile Kur’an’ı öğrenmenin fazilet ve adabıyla ilgili tafsilatlı bilgilerin yer aldığı mukaddimelerdir. İçerdikleri konular açısından bu mukaddimeler, tefsir tarihine ilişkin önemli belgeler hükmünde olup Kur’an ilimleri ve Kur’an tarihinin zamandaki yolculuğunu kronolojik

4 Muhammed Safa, ‘Ulûmu’l-Kur’an min Hilâli Mukaddimâti’t-Tefsîr, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 2004, s. 22.

5 Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767).

6 Bu görüşü savunan araştırmacının geniş açıklaması için bkz. Ali Bulut, **Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim, Isparta, 2009. s. 56-60, 67.

7 Bkz. Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân**, thk. Abdullah Mahmud Şihâte, Beyrut, Müessesetü’t-Târihi’l-‘Arabî, 2002, I, 25-29; Abdurrezzâk es-San‘ânî, **Tefsîrû Abdurrezzâk**, thk. Mahmud Muhammed Abduh, Beyrut, Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1999, I, 249-255.



olarak bir ölçüde araştırmacılara takip etme fırsatı sunan risale çapında tefsir usulü çalışmalarıdır.⁸

Bilindiği gibi, günümüze kadar varlığını sürdürebilen Şii fırkalar İsnâşaeriyye, Zeydiyye ve İsmâiliyye'dir. Bunların siyasi ve ilmi açıdan en hareketlisi ve müntesipler bakımından en büyüğü İsnâşaeriyye fırkasıdır.

Ahbârîlik ve Usûlîlik, İsnâşaeriyye mezhebindeki iki düşünce ekolüdür. Ahbârîlikte Ehl-i Beyt hadisleri, şer'î hüküm ve dinî inançları bilmek için esas kaynaktır. Bu hadislerden teyid edici haber gelmedikçe diğer delillere itibar edilmez.⁹ Usûlîlikte ise dinî hükümlerin istinbat edildiği deliller Kitap, Sünnet¹⁰, icmâ¹¹ ve akıldır. Kütüb-i Erba'a¹² olarak bilinen İsnâşaeriyye'nin dört temel hadis kaynağında bulunan hadisler, Usûlîlikte sıhhat açısından farklı kısımlara ayrılırken buradaki hadislerin sahihliğine kanaat getirilebilmesi için hadis usulü kritiğinden geçirilmesi gerektigine inanılır.¹³

8 İbrahim Hilmi Karşlı, "Tarihsel Gelişimleri İtibariyle Tefsir Mukaddimelelerine Dair Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2003, sa. 20, s. 252-253.

9 Cevdet el-Kazvîni, "el-Ahbâriyyûn II", *Dâiretü'l-Me'ârifîş-Şî'iyye*, 6. bs., Beyrut, Dârü't-Te'ârûf, 2001, III, 37. Ahbârîlik hakkında geniş bilgi için bkz. Sabahattin Gümüş, *İsnâşaeriyye Tefsir Geleneğinde İmâmetle İlişkilenendirilen Âyetlerin Ahbârî ve Usûlî Yorumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, s. 28-51.

10 Bu mezhebe göre Sünnet'ten kastedilen, on iki imamın yanında Hz. Peygamber (s.a.s.) ve kızı Fâtımâdan belirli bir râvi grubunun aktardığı rivayetlerdir.

11 Buradaki icmâ, İsnâşaeriyye ulemasının bir konudaki görüş birliğini ifade eder.

12 Bu kitaplar Küleyni'nin (ö.329/941) *el-Kâffî'si*, Şeyh Sadûk'un (ö.381/991) *Kitâbü Men lâ Yahdürühü'l-Fakih'i*, Ebu Ca'fer et-Tûsî'nin (ö.460/1067) *Tehzibü'l-Ahkâm* ve el-İstibsâr'ıdır.

13 Muhsin el-Emin, "el-Ahbâriyyûn ev el-Ahbâriyye I", *Dâiretü'l-Me'ârifîş-Şî'iyye*, 6. bs., Beyrut, Dârü'r-Râfidîn, 2005, III, 34. Usûlîlik hakkında geniş bilgi için bkz. Gümüş, *a.g.e.*, s. 56-82.



Tarihi süreç içinde farklı evrelerde güç ve otoriteyi elde bulundurma bakımından bu iki ekolden birinin diğerine üstünlüğü göze çarpar. Buna göre Ahbarîlik hicri beşinci asra kadar bu mezhepte hâkim düşünce olarak devam etmiş,¹⁴ Usuliliğin Şiî vasatta hüküm sürdüğü yaklaşık altı asırdan sonra Muhammed Emin el-Esterabâdî (ö.1033/1624) tarafından tekrar canlandırılmıştır. Bu Ahbarîlik son Ahbârî lider sayılan Mirza Muhammed'in 1232/1817 tarihinde öldürülmesine kadar Usulilik karşısında güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu dönemden sonra Ahbârîlik gücünü kaybetmiş ve belli bölgelerde sıkışıp kalmıştır.¹⁵ 1979 tarihinde Humeynî (1902-1989) tarafından yapılan devrim sayesinde usulî düşüncenin perçinlendiği ve devlet eliyle resmi hüviyete dönüştüğü söylenebilir.

Şiî kaynaklar, Şiî düşünceye göre tefsir alanında yazılan eserleri hayli erken dönemlere götürür. Câbir el-Cu'fî (ö.128/745),¹⁶ Ebân b. Tağlib (ö.141/758)¹⁷ ve Ebû Hamza es-Sümâlî (ö.150/767)¹⁸ bu alanda eser veren öncü kişiler olarak zikredilir. İsnâaşariyye mezhebinin altıncı imamı Ca'fer es-Sâdık'a (ö.148/765) nispet edilen ve onun ismiyle basılan

-
- 14 Mazlum Uyar, **İmâmîyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri: Ahbârîlik**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2000 s. 67-68.
- 15 Ca'fer es-Sühbânî, **Târihü'l-Fıkhî'l-İslâmî ve Edvârühü** (dipnot), Beyrut, Dârü'l-Edvâ, 1999, s. 384.
- 16 Câbir el-Cu'fî hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali en-Necâşî, **Ricâlü'n-Necâşî**, Beyrut, Şeriketü'l-Âlemî li'l-Matbûât, 2010, s.127-128; Ebû Ca'fer et-Tüsî, **Ricâlü'l-Keşşî**, thk. Cevâd el-Kayyûmî, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1384ş./1426h., s. 169-174; Muhammed Hâdî Marifet, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn fi Sevbihî'l-Kaşîb**, 3. bsk., Meşhed, el-Camiatü'r-Rıdaviyye li'l-'Ulumî'l-İslâmiyye, 1386ş./1428h., I, 356-358.
- 17 Ebân b. Tağlib hakkında geniş bilgi için bkz. Necâşî, **a.g.e.**, s. 12-14; Tüsî, **Ricâl**, s. 276-277.
- 18 Ebû Hamza es-Sümâlî hakkında geniş bilgi için bkz. Tüsî, **Ricâl**, s. 114; Marifet, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, I, 392-393.



tefsirin ona ait olmadığını kimi çalışmalar ortaya koymaktadır.¹⁹ Zaten Âga Büzürg-i Tahrânî (1875-1970) Şii kaynakların böyle bir eseri İmam Ca'fer'e nispet etmediklerine dikkat çekmektedir.²⁰ Bu mezhebin on birinci imamı Hasan el-Askerî'nin (ö.260/874) bir tefsire sahip olup olmadığı meselesi ise mezhep içi tartışmalara konu olmuştur. Bugün onun ismiyle basılan tefsirin, ona nispetini birçok İsnâaşeriyye âlimi teslim ederken bazıları buna karşı çıkmaktadır.²¹

Ahbârîlik ve Usûlîlik düşüncesinin iz düşümüne tefsirlerde de rastlamaktayız. Dolayısıyla günümüze ulaşan İsnâaşeriyye tefsirleri bu açıdan taksime tabi tutulabilir. Bu yönüyle Ali b. İbrahim el-Kummî'ye (307/919'da hayatta) nispetiyle şöhret bulan *Tefsîrû'l-Kummî*, Muhammed b. Mesud el-'Ayyâşî'ye (ö.320/9328[?]) ait *Tefsîrû'l-'Ayyâşî*, Seyyid Şerefüddin Ali el-Hüseynî el-Esterâbâdî'nin (ö.940/1533) *Te'vîlü'l-Âyâtî'z-Zâhire fî Fezâilî'l-'İtreti't-Tâhire*, Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî'nin (ö.1090/1679) *Tefsîrû's-Sâfi*, Seyyid b. Hâşim el-Bahrânî'nin (ö.1107/1696) *el-Burhân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Adbu'ali b. Cumu'a el-Huveyzî'nin (ö.1112/1700) *Tefsîrû Nûri's-Sekaleyn*, Mirza Muhammed el-Meşhedî'nin (ö. Yaklaşık olarak 1125/1713) *Tefsîrû Kenzi'd-Dekâik ve Bahrû'l-Ğarâib* ve Muhammed b. Haydar el-Cenâbezi'nin (1835/1909) *Tefsîrû Beyânî's-Sa'âde fî Makâmâtî'l-'İbâde* adlı tefsiri Ahbârî çizgiyle yazılan önde gelen en meşhur tefsirler olarak addedilebilir. Diğer

19 Aslan Habibov, **İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Ankara, 2007. s. 48-51. Krş. Celal Kırca, "Cafer es-Sâdik ve Ona İzafe Edilen Tefsir" **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sa. 6, 1989, s. 105-112.

20 Âga Büzürg-i Tahrânî, **ez-Zerîa ilâ Tesânîfi's-Şia**, 3. Bsk., Beyrut, Dârü'l-Edvâ, 1983, IV, 269

21 Akiki Behşâişî, **Tabâkâte Müfessirâne Şie**, Kum, y.y., 1371ş., I, 326-329.



yandan Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin (ö.460/1067) *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Ebû Ali el-Fadl et-Tabresî'nin (ö.548/1154) *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Seyyid Abdullah Şübber'in (1774/1826) *el-Cevherü's-Semîn fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mübîn*, Muhammed Cevâd Muğniyye'nin (1904-1979) *Tefsîrü'l-Kâşif*, Muhammed Habibullah es-Sebzevârî'nin (1900-1989) *el-Cedîd fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî'nin (1904-1981) *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Abdu'l-'Alâ el-Mûsevî es-Sebzevârî'nin (1910-1993) *Mevâhibü'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın (1935-2010) *Min Vahyi'l-Kur'ân* ve Nâsır Mekârim eş-Şîrâzî'nin (d. 1926) *el-Emsel fî Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münzel* isimli eseri usûlî düşünceyle kaleme alınan en meşhur tefsirler arasında değerlendirilebilir. Bu tefsirlerin tamamı Arapça telif edilmiştir.

İsnâaşeriyye telif literatüründe Farsça yazılan tefsirler de bulunmaktadır. Ebu'l-Fütûh er-Râzî'nin (ö.554/1159 [?]) *Ravzu'l-Cinân ve Ravhu'l-Cenân* adlı eseri, bu mezhebin Farsça yazılan ilk tefsiri olma özelliğini taşımaktadır.²² Molla Fethullah el-Kâşânî'ye (ö.988/1580) ait *Menhecü's-Sâdıkîn fî İlzâmü'l-Muhâlifîn* isimli tefsir de bu mezhebin Farsça yazılmış başka önemli bir tefsiridir.²³ Öncesi fazla değilken günümüze doğru geldikçe İsnâaşeriyye mezhebinde Farsça yazılan tefsirlerin sayısındaki artış dikkat çekmektedir.²⁴

22 Seyfullah Efe, **Ömer Neseî ve Ebu'l-Fütûh Râzî'nin Kur'an Yorumlamaları: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Programı, İzmir, 2013, s. 26.

23 Farsça yazılan tefsirler için bkz. Muhammed Ali Eyâzî, **el-Müfessirün Hayâtühüm ve Menhecühüm**, Tahran, Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-İslâmî, 1414h., s. 680.

24 Eyâzî, **a.g.e.**, s. 123, 143, 164, 192, 257, 261, 334, 448, 629.



Yukarıda isimleri zikredilen tefsirlerin çoğu, uzun ya da kısa, bir mukaddime ile başlamaktadır. Bu mukaddimelerde Kur'ân ve tefsire ilişkin yer alan bilgilerin, müellif zâviyesinden gelişi güzel konmayıp telife başlarken esas bilgiler olmaya layık olduğu düşüncesinden hareketle, Ahbârîlik ve Usûlîlik ayrımı gerçeğini göz önünde bulundurarak İsnâaşeriyye mezhebi ulûmu'l-Kur'ân'ına ait detaydaki farkların izini sürmek, akademik bir faaliyet olarak düşünölmelidir. Ahbârîleri temsil etmesi adına Ali b. İbrahim el-Kummî'ye nispet edilen tefsirin başındaki mukaddimeyi, Usulîler için de *Tibyan* tefsiri mukaddimesini seçtik. Zira birinci tefsir günümüze ulaşan ve İsnâaşeriyye mezhebinde kendisine çok kıymet atfedilen ilk dönem Ahbârî tefsirlerden iken diğeri Usûlî çizgiyle baştan sona Kur'an'ı tefsir eden ilk eserdir.

Araştırmamız neticesinde bu nitelikte bir çalışmaya rastlamadık. Bundan dolayı çalışmamızın, bu konudaki alana bir katkı yapacağını umuyoruz. Çalışmada karşılaştırmalı ve tanımlayıcı metin analizi yöntemi takip edilecektir.

